

Koncert velmocí

Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914

Vladimír Nálevka

TRITON

Dějiny do kapsy

Vladimír Nálevka

Koncert velmocí

Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914

Tuto knížku věnuji památce svého dědečka,
ruského legionáře Františka Nálevky (1884–1967),
který se narodil v čase koncertu velmocí
a prošel hrůzami velké války.

DĚJINY DO KAPSY | 15

Koncert velmocí

Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914

Vladimír Nálevka

TRITON

Vladimír Nálevka
Koncert velmocí

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována,
rozmnožována ani jinak šířena bez písemného
souhlasu vydavatele.

autor:
prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

recenzoval:
doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.
Ústav světových dějin, FF UK Praha

© Vladimír Nálevka, 2006
© Triton, 2006
Cover © Eva Bystrianská, 2006

Vydalo Nakladatelství TRITON
Vykáňská 5, 100 00 Praha 10
www.triton-books.cz

ISBN 80-7254-763-1

Obsah

Úvod	11
Panoráma Evropy v 70. letech 19. století	15
Spolek tří císařů	23
Východní krize	31
Rusko-turecká válka	40
Berlínský kongres	44
Rakousko-německé spojenectví	50
Obnovení Spolku tří císařů	54
Druhá afghánská válka	58
Povstání v Egyptě	61
Francouzská okupace Tuniska	66
Vznik Trojspolku	69
Francouzsko-čínská válka	74
Bulharská krize	78
Angažovanost evropských mocností v Africe	83
Francouzsko-německé napětí r. 1887	88
Středomořské dohody	91
Zajišťovací smlouva s Ruskem	94
Bismarckův pád	98
Francouzsko-ruské sblížení	100
Capriviho „nový kurs“ německé zahraniční politiky ...	103
Francouzsko-ruská vojenská konvence	106
První britsko-německé spory	110

Arménská krize	115
Čínsko-japonská válka	119
Jihoafrická krize, 1895–1896	124
Řecko-turecká válka	129
Dálněvýchodní spory	133
Španělsko-americká válka	140
Fašoda	144
Bagdádská dráha	147
Haagská konference	151
Anglo-búrská válka	154
Boxerské povstání v Číně	158
Na prahu 20. století	164
Anglo-japonská smlouva	168
Rusko-japonská válka	171
Anglo-francouzská „srdečná dohoda“	179
Marocká krize	182
Britsko-německé námořní soupeření	187
Anglo-ruská dohoda	191
Aféra listu „Daily Telegraph“	197
Oživení východní otázky	200
Mladoturecká revoluce	204
Bosenská krize	207
Druhá marocká krize	213
Italsko-turecká válka	217
Haldanova mise	220
Balkánské války	224

Sarajevo	232
Poslední měsíc míru	235
Závěrečný akord	241
Základní chronologie	245
Doporučená literatura	254

Úvod

Hudební encyklopedie definuje koncert pro orchestr jako nejen náročnou souhru, ale i soupeření jednotlivých nástrojových skupin. V teorii mezinárodních vztahů se koncertem označuje systém politické rovnováhy mezi velmocemi. Poprvé byl tento pojem aplikován na období mezi vídeňským kongresem, který probíhal v letech 1814 až 1815, a krymskou válkou v polovině 19. století. Nová konstelace mocenské politiky se vytvořila po sjednocení Německa v roce 1871, kdy se dosavadní souhra předních evropských států – Velké Británie, Francie, Ruska, Rakousko-Uherska a Pruska, podmíněná mimo jiné vědomím společné odpovědnosti za udržení existujícího statu quo, postupně měnila v soupeření dvou aliančních systémů – Trojspolku a Dohody. Menším státům byla v koncertu velmocí přisouzena pouze role mlčenlivých statistů. Přes občasné falešné tóny a okázalé prezentace ambiciózních sólistů se klíčovými hráčům orchestru dařilo až do roku 1914 zabránit celkové evropské disharmonii. Války byly vytěsňeny za hranice starého kontinentu, případně na jeho balkánskou periferii. Zápas o kolonie či o sféry vlivu byl často vydáván za civilizační poslání – „úředník bílého muže“ – a rozsáhlé kořistění v jednotlivých državách bylo omlouváno snahou o nutné zajištění vzestupného trendu hospodářského rozvoje. V roce 1914 ovšem regulační mechanismus koncertu velmocí selhal. Disharmonie se stala děsivou skutečností. Nebyl to však náhlý kolaps. Jeho varovné příznaky se objevovaly v mnoha meziná-

rodních krizích, a to již od bouřlivé erupce „východní otázky“ v polovině 70. let 19. věku. Mnohé, veřejnosti často podceňované, politické, diplomatické i ozbrojené konflikty urychlily korozi koncertem jištěného systému rovnováhy sil a výsledkem již prakticky neovladatelného procesu postupující konfrontace obou koaličních celků byla válka z let 1914 až 1918.

Celé generace historiků hledaly a dosud hledají odpověď na základní otázky: Proč k této válce došlo? Jaké byly její příčiny? Výmarská republika, která podpisem pařížské mírové smlouvy v r. 1919 musela akceptovat jednostrannou vinu císařského Německa na zažehnutí válečného požáru, se rozsáhlou edicí diplomatických pramenů z let 1922 až 1927 snažila prokázat, že i dohodové mocnosti přispěly velkým dílem ke vzniku světové války (*Die Grosse Politik der Europäischen Kabinete 1871–1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*. Berlin 1922–1927). Také Britové a Francouzi záhy zpřístupnili svoji zahraničněpolitickou dokumentaci (Harold Temperley – George Peabody, ed.: *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*. London 1927; *Documents Diplomatiques Français 1871–1914. 1e série 1871 až 1900*. Paris 1929 an.). Sovětská vláda ve 20. a 30. letech pravidelně publikovala původně přísně tajné materiály carského ministerstva zahraničí v odborném časopisu „Krasnyj Archiv“. Pozadu nezůstalo ani Rakousko, které v roce 1930 vydalo osmivazkovou edici dokumentů týkajících se vídeňské zahraniční politiky v době od bosenské krize do léta roku 1914 (*Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch*. I–VIII. Wien, Leipzig 1930).

V meziválečném čase vyšly i paměti předních protagonistů evropského koncertu – O. Bismarcka (*Gedanken und Erinnerungen*. Stuttgart, Berlin 1928), B. Bülowa (*Denkwürdigkeiten*. I–IV. Berlin 1930–1931), A. P. Izvolského (*Vospominanija A. P. Izvol'skogo*. Petrograd, Moskva 1924), V. M. Lamzdorfa (*Dnevnik V. M. Lamzdorfa, 1886 až 1980*. Moskva, Leningrad 1926), A. Tirpitze (*Erinnerungen*. Leipzig 1919), Viléma II. (*Ereignisse und Gestalten auf den Jahren 1878–1918*. Berlin, Leipzig 1922; česky: *Události a osoby 1878–1918*. Praha, Brno 1922) – a mnoha dalších.

Literatura ke zkoumané problematice je prakticky téměř nepřehledná. Z autorů novějších titulů lze mimo jiné uvést M. S. Andersona (*The Eastern Question, 1774 až 1923*. London 1966), F. R. Bridgeho (*From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866–1914*. London 1972), E. M. Carolla (*Germany and the Great Powers 1866–1914*. Hamden 1966), G. F. Kennana (*The Fatefull Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War*. New York 1979) W. L. Langeru (*The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. New York 1951), P. Kennedyho (*The Rise of Anglo-German Antagonism 1860 až 1914*. London 1980), H. Kissingeru (*Diplomacy*. New York 1994; česky: *Umění diplomacie*. Praha 1996), A. Z. Manfreda (*Obrazovanije ruskko-francuzkogo sojuza*. Moskva 1975), A. Palmeru (*Bismarck*. London 1976; *The Chancelleries of Europe*. London 1983) a N. Riche (*Friedrich von Holstein. Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II*. I.–II. Cambridge 1965).

Z původní české produkce je stále inspirujícím dílem Šustova šestisvazková *Světová politika* (Praha 1924 až

1931). Dominantní osobností soudobého výzkumu dějin mezinárodních vztahů na přelomu 19. a 20. století je profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy PhDr. Aleš Skřivan, CSc., jehož četné publikace mají zcela zásadní význam. Z jeho diplomního semináře vyšli i další, současní badatelé na poli této problematiky – M. Hlavačka, F. Stellner, V. Horčíčka, M. Pečenka, F. Dufek a mnozí další. (Relevantní publikace A. Skřivana, M. Hlavačky a F. Stellnera jsou uvedeny v závěrečné bibliografii doporučené literatury.) Osobně jsem se tak jakožto autor této publikace, jehož zájmovou oblastí je především problematika druhé poloviny 20. století, mohl v této studii věnované „koncertu velmocí“ bezpečně opřít o badatelské výsledky svých přátel a kolegů z Ústavu světových dějin FF UK. Jim také náleží můj upřímný dík. Za pomoc a kritické připomínky děkuji i prvním čtenářům – Martě Nálevkové, Martinu Kovářovi a v neposlední řadě paní redaktorce dr. Olze Baranové.

Panoráma Evropy v 70. letech 19. století

V mrazivém čase končící prusko-francouzské války – dne 18. ledna 1871 – bylo v Zrcadlové síni zámku Versailles slavnostně prohlášeno ustavení německé říše. Tímto aktem vyvrcholilo nejen úsilí knížete Otty von Bismarcka (1815–1898) o sjednocení Německa „krví a železem“, ale definitivně skončilo i období evropské mocenské rovnováhy vytvořené na vídeňském kongresu v letech 1814 až 1815. Proměna dosavadní geopolitické situace iniciovala postupné rozdělení starého kontinentu na dva soupeřící celky, a otevřela tak cestu k propuknutí první světové války.

Uplynulo sotva deset dní od povýšení pruského krále Viléma I. (1797–1888) na německého císaře, když kapitulovala Paříž a nová vláda historika napoleonské epochy a pozdějšího prezidenta Adolpha Thierse (1797–1877) – Francie byla od 4. září 1870 opět republikou – podepsala na sklonku února 1871 předběžnou mírovou smlouvu s vítěznou říší, ve které souhlasila se ztrátou Alsaska-Lotrinska a zaplacením válečné náhrady ve výši 5 miliard zlatých franků. Tento preliminář byl 10. května 1871 potvrzen ve Frankfurtu nad Mohanem. Německá anexe Alsaska-Lotrinska trvale zatížila vzájemné vztahy obou mocností a zablokovala jakékoliv pokusy o smíření.

Ve Velké Británii se v roce 1868 prosadila liberální strana a její vůdce William Ewart Gladstone (1809–1898) stanul v čele vládního kabinetu Jeho Veličenstva královny

Viktorie (1819–1901). Osobní vztahy mezi panovnicí a jejím ministerským předsedou sice nebyly příliš dobré, ale to Gladstonovi nikterak nebránilo v realizaci zásadních reforem. Odlukou církve od státu v Irsku bylo oslabeno tamní dominantní postavení anglikánské církve a zákon o irské pozemkové reformě z léta 1871 – byť v Dolní sněmovně prosazený jen s velkými obtížemi – vytvořil předpoklady pro navázání dialogu s politickými představiteli hnutí za samosprávné uspořádání „Zeleného ostrova“. Po roznětu prusko-francouzského konfliktu prosadil Gladstone u obou válčících stran smluvní garanci neutrality Belgického království. Neuspěl však se svým návrhem protestu proti „německému záboru Alsaska-Lotrinska bez přihlídnutí k mínění místních obyvatel“.

Na Apeninském poloostrově využili italští vlastenci pádu císaře Napoleona III. (1808–1873) i následného odchodu francouzské posádky z Říma a spolu s královskými vojáky „věčné město“ 20. září 1870 obsadili. Dokončili tak sjednocení Itálie. Král Viktor Emanuel II. (1820 až 1878) přesídlil z Florencie na Quirinal a papeži Piovi IX. (vlastním jménem: Giovanni Maria, hrabě Matai Ferreti, 1792–1878; na Petrově stolci od r. 1846) bylo zaručeno ex-teritoriální držení Vatikánu. Papež ovšem toto rozhodnutí nepřijal a prohlásil se za „vatikánského vězně“.

Španělská monarchie procházela od září 1868 vleklou politickou krizí, kterou nevyřešila ani nová liberální ústava z června 1869. Po útěku královny Isabely II. (1830–1904) do Francie usedl na vratký madridský trůn druhorozený syn italského panovníka Viktora Emanuela II., Amedeo-Ferdinand Maria, vévoda z Aosty (1845–1890). Snažil se vládnout ve shodě s ústavou, získal si sympatie niž-

ších společenských vrstev, ale trvající politická anarchie a vzestup republikánského hnutí ho přiměly v lednu 1873 k abdikaci. Po odstoupení Amedea I. Kortesy vyhlásily republiku, jejíž nedlouhý čas ukončilo vojenské pronunciamiento na sklonku roku 1874.

Porážka habsburské monarchie ve válce s Pruskem výrazně oslabilo rakouský vliv v německém prostoru a reálná hrozba uherské revolty uspořádání prosazení dualistického uspořádání státu. Vídeňská vláda Friedricha Ferdinanda Beusta (1809–1886) realizovala v květnu 1867 tzv. rakousko-uherské vyrovnání a již v červnu byl císař František Josef I. (1830–1916) v Budapešti korunován na uherského krále. Reforma z dubna 1873 zavedla v západní polovině státního celku, v tzv. Předlitavsku, přímé volby do říšské rady. Po ztrátě severoitalských provincií a vytlačení z německého teritoria se rakouské mocenské elity orientovaly na postupné pronikání na Balkán, čímž ovšem vytvářely třetí plochu s Ruskem.

Východní samoděržaví procházelo po prohrané krymské válce z let 1853–1856 postupnou modernizací – zásadním opatřením bylo zrušení nevolnictví v únoru 1861 –, nicméně celková civilizační zaostalost ruského impéria byla velkou překážkou hospodářského i společenského rozvoje země. Car Alexandr II. (1818–1881) musel čelit jak teroristickým útokům radikálních „narodníků“, kteří se neustále pokoušeli o vyvolání rolnických povstání, tak silné konzervativní opozici, rezolutně odmítající jeho liberální reformy. Na druhé straně úspěšně pokračovalo dobývání Střední Asie. V červnu 1873 obsadila ruská armáda Chivu a o tři roky později připojila k carské říši i kokandský chanát. Přestože mezi Ruskem a Velkou Británií

existovala od roku 1869 dohoda o vytvoření jakéhosi nárazníkového pásma na území afghánského emirátu, které mělo oddělovat zájmy obou mocností v této strategicky významné oblasti, spory o zachování „teritoriálního statu quo“ trvaly až do ledna 1873, kdy Petrohrad dočasně přistoupil na Brity navrženou severní hranici Afghánistánu. Souběžně probíhala i ruská penetrace na západočínském pomezí. V létě roku 1871 obsadil turkeštánský generální guvernér Konstantin P. Kaufman (1818–1882) město Kul-džu a postupně i celý Ilijský kraj. Těmito územními výboji si carské Rusko vytvářelo své vlastní koloniální državy. Mýtus tzv. civilizačního poslání ve Střední Asii se stal konstantou ruské a posléze i sovětské imperiální politiky.

V druhé polovině 19. století se v Evropě prosadila idea národního státu, ale hraniční linie se mnohdy neshodovaly s etnickými hranicemi. Menšinové problémy poté vytvářely neuralgická ohniska národnostního neklidu. Početní růst evropské populace doprovázely významné migrační pohyby – z venkova do měst a ze starého kontinentu do Nového světa. Těživé sociální podmínky vzedmuly novou vystěhovaleckou vlnu z Apeninského poloostrova, Španělska, Rakousko-Uherska a z Ruska. Z carské říše odcházeli především Židé, kteří tak unikali rasově motivovanému násilí.

Společným jmenovatelem evropských hospodářských a společenských změn byla postupující industrializace, která vytvářela kompaktní průmyslové zóny například mezi Manchesterem a Liverpoolem v Anglii, v německém Porúří či mezi belgickými řekami Sambrou a Maasou. Kolem roku 1875 se k úrovni produktivity dosud vedoucí britské ekonomiky přiblížily Německo, Belgie a Francie.

Naproti tomu výrazně opožděný a nerovnoměrný hospodářský rozvoj v Rakousko-Uhersku, Itálii, Španělsku a nakonec i v Rusku inicioval vznik několika málo tamních průmyslových regionů, obklopených rozsáhlým agrárním zázemím. V poslední třetině 19. století byla již také prakticky dokončena kontinentální síť železničních tratí, která usnadnila spojení s více či méně odlehlými oblastmi světa. V roce 1888 vyjel z Paříže do tureckého Cařihradu první „Orient expres“ a počátkem 20. věku byla zprovozněna transsibiřská magistrála.

Elektrická energie začala postupně vytěšňovat páru. V roce 1882 dokončil Thomas Alva Edison (1847–1931) v New Yorku stavbu elektrárny s rozvodnou soustavou, která se stala vzorem pro elektrifikaci evropských měst, ale až generátor na střídavý proud Sebastiana Ferrantiho (1864–1930) umožnil vybudovat dálková vedení elektrického proudu. (V letech 1888–1889 staví své první pražské elektrárny i František Křižík, 1847–1941.) Rovněž rozvíjející se chemický průmysl se stal jednou z nosných bází novodobých technologií, například velkovýroby papíru, organických barviv či umělých hmot. (V této souvislosti nelze nepřipomenout německého chemika Adolfa Bayera /1835–1917/ a jeho vynález syntetické výroby indiga z roku 1878.) Předzvěstí nového času se stal čtyřtaktní spalovací motor Němce Nikolause Otta (1832–1891) z r. 1876.

Mechanizace zasáhla i zemědělství. Na sklonku 70. let 19. století let začaly do Evropy přicházet americké samovazací žací stroje a posléze i kombajny. Na velkostaticích se běžně používala parní mlátička, sestavená již v r. 1811 Angličanem Richardem Trevithickem (1771–1833).

Přes trvající polaritu mezi chudobou a bohatstvím – životní úroveň většiny námezdně pracujících byla stále katastrofálně nízká – se postupně emancipovala vlivná střední společenská vrstva, která se posléze stala oporou vznikající evropské občanské společnosti. Až dosud se kontinentální politické strany dělily na konzervativní a liberální. Jejich společným jmenovatelem byl důraz na politickou demokracii a funkční – byť v jednotlivých zemích různě limitovaný – parlamentní systém. Lišily se však v poměru ke státu – liberálové usilovali o omezení jeho role na nutné minimum, a to i v ekonomické sféře –, dále v hodnocení tradičních společenských hodnot, například církve, rodiny, či v důrazu na společenský pokrok. V tomto obecném rámci se vyvíjely a diferencovaly i evropské vládní struktury. Zatímco ve Velké Británii nemohla královna jmenovat vládu bez souhlasu parlamentu, ve sjednoceném Německu byl kancléř a jeho ministři odpovědní pouze císaři, a nikoli zastupitelskému sboru. Vládní moc ve třetí francouzské republice se zodpovídala senátu a poslanecké sněmovně. Prosincová ústava z r. 1867 zavedla v předlitavské části habsburské monarchie některé občanské svobody, například nezávislost soudců, náboženskou toleranci či svobodu tisku, ale i nadále ponechala omezené volební právo. V Rusku byl panovník ničím neomezeným, „samoděržavným“, vládcem. Slova, která v roce 1818 napsal Metternichův důvěrník Friedrich von Gentz (1764–1832), platila i o půl století později: „Pro ruského cara neexistují žádné z překážek, které omezují jiné panovníky a maří jejich záměry – nemusí se dělit o pravomoc, respektovat ústavní normy, veřejné mínění atd. O čem v noci sní, to může ráno uskutečnit.“

V 70. letech se však dosavadní politická struktura začala obohacovat o nová seskupení, budovaná na třídním, profesním, zájmovém či náboženském principu. Karlem Marxem (1818–1883) a Bedřichem Engelsem (1820–1895) v roce 1864 založené „Mezinárodní dělnické sdružení“ iniciovalo vznik sociálnědemokratických stran v Německu, Belgii, Rakousku, Holandsku a v r. 1878 i v českých zemích. Ve Francii, kde bylo dělnické hnutí oslabeno rozdrčením Pařížské komuny v květnu 1871, se skutečně vlivná socialistická strana zformovala až na přelomu 19. a 20. století. V témže čase se prosadily i politické strany, které se opíraly o rolnické zázemí a národně či konfesně orientovaná hnutí. Otto von Bismarck byl jedním z prvních evropských státníků, kteří pochopili, že vzestupu socialistického hnutí nelze čelit pouze zákazy a represemi. V listopadu 1871 mimo jiné prohlásil: „Nynější vládnoucí státní moc může čelit zmatkům socialistického hnutí, a to tak, že realizuje to, co se zdá v socialistických požadavcích oprávněné a slučitelné se státním a společenským pořádkem.“ Proto mimo jiné prosazoval určení maximální možné délky pracovní doby, mzdové pořádky, starobní a nemocenské pojištění, výstavbu levných dělnických bytů atd.

Novým společenským fenoménem se stal sport. Ze Švédska se šířilo lyžování, od r. 1877 se pravidelně konal wimbledonský tenisový turnaj, prosazovaly se i jednotlivé atletické disciplíny, vzrůstala se organizovaná cyklistika a na sklonku století i automobilismus. Železnice, telegraf a posléze i telefon učinily svět „menším“ a dostupnějším. Součástí životního standardu bohatších vrstev se stalo

rekreační cestování, především návštěvy lázní a horských středisek.

Ve výtvarném umění se objevil nový směr: impresionismus – nazvaný podle obrazu Clada Moneta (1840–1926) z r. 1874 „*Impression, soleil levant*“ („Dojem, východ slunce“) –, který akcentem na tvorbu v plenéru, světlo, barevnou instrumentaci a zachycení atmosféry okamžiku oponoval dosud převládající malbě v ateliéru.

V tomto prostředí postupující všestranné modernizace a nesporného sociálně-technického pokroku se v následujících desetiletích odehrával i mocensko-politický souboj klíčových evropských mocností.

Spolek tří císařů

Bismarckovou noční můrou po roce 1871 byla obava ze vzniku protiněmecké koalice. Proto vytrvale usiloval o izolaci poražené Francie, která se samozřejmě nechtěla smířit se ztrátou Alsaska-Lotrinska, přičemž vědomí vlastní vojensko-politické slabosti motivovalo její opatrné hledání možného spojence pro budoucí odvetu. Thiersova vláda vkládala určité naděje jak do předpokládané protiněmecké orientace Rakousko-Uherska, tak do sílicího slovenského hnutí v Rusku. Vídeňský kabinet hraběte Karla Sigmunda Hohenwarta (1824–1899) se skutečně netajil svojí nelibostí s novým uspořádáním střeoevropského prostoru, přičemž neodmítal ani názory konzervativců, kteří se nechtěli smířit s výsledkem prusko-rakouské války z roku 1866. Jeho snaha o důslednou federalizaci monarchie, včetně státoprávního vyrovnání s Čechy, ovšem vyvolala bouři odporu domácí německo-maďarské politické elity. Polínko do již vydatného ohně nesouhlasu s tzv. „favorizováním Slovanů“ přiložil i Otto von Bismarck při srpnovém setkání císařů Františka Josefa I. a Viléma I. v Bad Ischlu, a tak výsledkem tohoto soustředěného tlaku byl říjnový pád Hohenwartovy vlády a jmenování knížete Adolfa Auersperga (1821–1885) novým předlitavským ministerským předsedou. Ministerstvo zahraničí převzal vlivný uherský magnát a oblíbenec císařovny Alžběty (1837 až 1898), hrabě Gyula Andrassy st. (1823–1890), který otevřeně usiloval o vytvoření protiruského spojeneckého svazku s Německem a Velkou Británií. Ostrovní království,

přestože byly jeho državy ohroženy ruským pronikáním do nitra Asie, se však nemínilo na kontinentu nikterak vázat a nadále pokračovalo ve své politice „skvělé izolace“.

Rusko, které se v roce 1871 opět prosadilo v Černém moři, rozšířilo své expanzivní záměry – vedle středoasijského prostoru – i na Balkán. Imperiální ideu podpořili vůdčí představitelé všeslovanského hnutí, například Nikolaj Jakovlevič Danilevskij (1822–1885), jehož kniha *Rusko a Evropa* se stala biblí panslavismu. Pravoslavnou ortodoxií umocněné mesianistické představy o mocenském a duchovním poslání samoděržaví sice nekorespondovaly s jeho všestrannou civilizační zaostalostí, ale silně rezonovaly na dvoře cara Alexandra II. Zejména ministr války Dmitrij Alexejevič Miljutin (1816–1912) a vyslanec v Istanbulu hrabě Nikolaj Pavlovič Ignatjev (1832–1908) chtěli využít emancipačního hnutí jižních Slovanů nejen proti Turecku, ale i vůči Rakousko-Uhersku. Naproti tomu se staříčkový kancléř kníže Alexandr Michajlovič Gorčakov (1798–1883) oprávněně obával výbušného potenciálu jihoslovanských národních aktivit, přičemž ovšem ani on nehodlal tolerovat jak případný rakouský průnik k úžinám, tak německé porušení dosavadní evropské rovnováhy sil. Proto také skrytě podpořil cílevědomou snahu Francie o obnovení svého tradičního vlivu a „politicko-mocenského statu quo“ na rýnské hranici. Obdobně smýšlel i car Alexandr II., který se však především obával revolučního rozvratu nesourodého impéria a s pochopením naslouchal Bismarckovým úvahám o nutné solidaritě konzervativních monarchií. Důsledkem carova strachu z opakování polského povstání z roku 1863 byla i jeho silná skepse vůči politickým vizím slavjanofilů.

Na září 1872 byla připravována návštěva císaře Františka Josefa I. u Viléma I. a Alexandr II. si otevřeně řekl – v rozhovoru s německým velvyslancem – o přizvání k tomuto, původně čistě protokolárnímu, setkání dvou panovníků. Bismarck souhlasil, a tak se ve dnech 3. až 11. září v Berlíně konala schůzka tří císařů. Říšský kancléř, s ironií jemu vlastní, výstižně glosoval tuto událost před britským velvyslancem Odo Russelem: „Poprvé v dějinách zasedli tři císařové ke společnému obědu v zájmu míru. Chtěl bych, aby vytvořili svornou skupinu, podobnou Canovovým ‚Třem gráciím‘. Přál bych si, aby se nechali mlčky obdivovat. Rozhodl jsem se proto, že je nenechám mluvit. Toho jsem také dosáhl, jakkoli to bylo těžké, neboť se všichni tři považují za významnější státníky, než ve skutečnosti jsou.“

V průběhu berlínské schůzky nebyly podepsány žádné úmluvy, pouze Gorčakov s Andrássem se ústně dohodli na zachování statu quo na Balkáně. Bismarckova snaha o zdůraznění protifrancouzského ostří panovnického summitu byla poněkud oslabena Gorčakovovým sdělením francouzskému velvyslanci v Berlíně vikomtů A. Gontaut-Bironovi, že Rusko „potřebuje silnou Francii“. A tak se hlavním výsledkem zářijového setkání tří „východních císařů“ stala okázalá demonstrace jejich „politického sblížení“.

Začátkem roku 1873 však Rusové Berlínu navrhli uzavření obranné vojenské konvence. Otto von Bismarck tuto ideu akceptoval, ovšem s podmínkou jejího rozšíření i na Rakousko-Uhersko. V květnu císař Vilém I. – v doprovodu Bismarcka a generála Helmutha Moltkeho (1800–1891) – oplatil carovi jeho nedávnou berlínskou